

I.

Státní právo, šlechta a císař.

Jednání o adresním návrhu Grégrově r. 1889 poskytlo mi zajímavou příležitost nahlédnouti blíže, neli zrovna do krise, kterou by státoprávní názor v konservativní šlechtě prodělával, aspoň do účinků, které měl na rozhodnost projevování jeho přechod od politiky pasivní k aktivní r. 1879. Tak jako naši staročeští vůdcové cítili, že by odhlasování a podání státoprávní adresy, zvláště za nepřítomnosti Němců ve sněmu, mohlo způsobiti nějakou povážlivou trhlinu v systému, teprv od nedávna, za Taaffa, pracně zbudovaném a drženém, tak také v konservativné šlechtě ovšem neměli chuti k demonstraci pro tak důležitý princip, o níž se zředu vědělo, že bude v nejpříznivějším případě bezúčelnou. V někdejším radikálně opozičním postavení proti nové ústavě bývalo podávání takové adresy se vším sněmovním zápasem s odpůrci, politickou nutností. Jsouce články pravice — Staročeši i konservativní velkostatkáři — v níž byly ostatně podstatnými součástmi živly státního práva po českém rozumu nechtějící (na př. Slovinci) — a jako články pravice spolu součástí vládní většiny, musili také jistý zřetel míti na vládu samu, již pro jazyková nařízení německá levice celá, mocná to strana, neustávala strojití osidla. Všecky tyto okolnosti zajisté padaly na váhu, možná že u šlechty spolu vědomí o nechuti císařově k heslu státoprávnímu. Jindřich Clam-Martinic už nebyl mezi živými a ani on, ač jemu nelibost císařova nevadila, nebyl by asi radil k podání adresy. Proč by se za ni nebyl zasadil už r. 1883? Tak bylo odmítnutí adresy t. řeč. motivovaným denním pořádkem (9. listopadu 1889), kterým však spolu státoprávní přesvědčení většiny plně se prohlašuje, aspoň vzhledem k císaři a pravici i vládě takticky dost obratným rozřešením, zato naproti voličům a velké části veřejného mínění dost povážlivým, protože poskytovalo agitaci, v prostředcích nevybíravé, vítanou příležitost, mluvití přece o zamítnutí adresy a vykládati je za nedostatek statečnosti a za zradu na státním právu. S druhé strany přece pro státoprávní projev sněmu podána na říšské radě interpelace německá (Plener v prosinci 1889) a přinutila hr. Taaffa k odpovědi, jež vlastně ani nemohla býti jinou, ale přece nám trapnou.

Když tedy v klubu konservativních velkostatkářů záležitost adresní přišla na přetřes, neobmezily se rozhovory pouze na otázku účelnosti či neúčelnosti jejího podání, nýbrž zasáhly až na kloub problému, jaké jest postavení velkostatkářstva konservativního ke státoprávnímu programu samému. Podnět vyšel od mladších členů klubu, jejichž jménem princ Karel Schwarzenberg pronesl velmi důrazně přímé vyzvání k starším členům strany, aby se tedy vyslovili o státním právu samém a postavení, jaké proti němu jest zaujmouti, když nyní strana přece už deset let na půdě ústavy provozuje činnou politiku. Někteří členové klubu potají bručeli, že to vyzvání asi sám st. kníže Schwarzenberg podpíchl, avšak nezdá se, že by tomu bývalo tak; pravdě se mi zdálo podobnějším, že vskutku dali podnět mladší členové strany, v ní znenáhla k dědictví po starých vůdcích se strojící; oni neměli účasti na někdejších zápasech a chtěli dostati, jak se říká, jasnou situaci. Mohl za tímto vyzváním vězeti poněkud i nový místodržitel hr. Thun sám. Odkud tedy první podnět přišel, nevím, ale nemůže dle celého stavu věci býti pochyby, že byl už v konservativní šlechtě rozpor mínění o tom, zdali a do jaké míry může ještě starý státoprávní ideál býti vodítkem její politiky, a nápadná, z části skoro jako ironická výzva prince Karla Schwarzenberga byla úmyslným nebo bezděčným následkem toho rozporu. Ať už jakkoliv, zažil jsem výstup vysoce zajímavý, který se mi na dlouho v paměť vštípil. Druh za druhem povstávali staří účastníci státoprávních zápasů z doby před r. 1879 a projevovali vřele, vážně, zaníceně svůj názor vzpomínkami ozářený. Nejprv starý kníže Karel Schwarzenberg, z části přiosťřeným polemickým tónem proti synovi, měl plamennou, opravdu ohněm sálající řeč, v níž upozorňoval všechny příslušníky strany konservativní ve velkostatkářstvu, jaký eminentně konservativní princip vězí v ideji státoprávní a že se jí konservativní velkostatkářstvo, chce-li býti konservativním, vzdáti nesmí. A po něm povstal hrabě Bedřich Kinský. Tento bývalý důstojník jízdecký, s jízdecky křivýma nohama, dobrosrdečný a milý, zdánlivě nepatrný člověk, pojednou rostl před mým udiveným zrakem do výše, když s dojemnou vřelostí citu a nikdy u něho netušenou výmluvností líčil nadšení, s jakým dřívější pokolení lnulo k ideji státoprávní a co za ni podstoupilo, zrovna pak s nevolí odmítal myšlenku opuštění nebo jen jaksi pouze zdánlivého přiznávání státního práva.

Snad souviselo, co následuje, s touto episodou nebo vzešlo z podnětu zvláštního — nepamatuji se už určitě — zkrátka ustanovena byla v klubu

velkostatkářů zvláštní komise, kteráž měla sestaviti jakýsi program, jak by se měly nyní veřejnoprávní poměry v Rakousku upravit, kdyby nastala nějaká možnost uskutečniti státoprávní ideál. Tedy zkrátka měla provésti jistou revisi fundamentálek tak, aby výsledek hověl poměrům, od té doby přece jen v mnohém směru pozměněným. K té komisi, jež se sešla u hr. Karla Buquoy, byl pozván též profesor Jiří Pražák. Sešli jsme se jednou a naposled. Když jsme totiž byli pohromadě a Pražák právě vykládal, jak on pohlíží na zemská zřízení z r. 1861, dostavil se nejvyšší maršálek kníže Jiří Lobkowicz, také o existenci té komise uvědoměný a k ní pozvaný, i pocuchal nám náš záměr zcela důkladně. Pravil, to že je konání ryze akademické, o něž nás nechce připravit, těšili nás; nemůže však zatajiti, že ono se zakládá na pojmání věci naprosto nepolitickém. Co se bude moci požadovat na př. v příčině poměru k říši a Předlitavsku i v příčině zákonodárné kompetence sněmu, zařízení veřejné správy v zemi atd., závisí docela na všech poměrech a silách, jaké budou v daném okamžiku, až možnost podobná nadejde. Sám že se netají pochybností, nadejde-li vůbec ještě taková chvíle, jaká byla za Hohenwarta, leč na bezúčelné práci vzdušných kombinací do zásoby sám že se nezúčastní. A poroučel se. Za chvíli rozešli jsme se my ostatní.

Účinky změněného stavu věci bylo znenáhla pozorovati také na volebních svoláních konservativního velkostatkářstva. Ještě jednou však udála se mi příležitost slyšeti něco o poměru císaře samého k českým státoprávním požadavkům. Že císař o nich nerad slyší, povídalo se mezi konservativní šlechtou nejednou a nebylo tajemstvím.

Dne 19. října 1894 vypravoval mi místodržitel Thun, že císaři jsou státoprávní hesla česká jako »červené sukno«. Ještě za vlády Taaffovy prý císař jednou zcela spontanně jemu (Thunovi) řekl: »Sie sind ja auch einer von den böhmischen Staatsrechtlern. Was stellen Sie sich denn eigentlich vor unter dem böhmischen Staatsrecht?« Thun prý odpověděl, že mu řádná odpověď na otázku tak neočekávanou arci způsobuje rozpaky, ale že se vynasnaží ji zodpověděti tak, jak on jako bývalý státoprávník (tak nějak to řekl) na věc hledí. Předně že sluší různiti státoprávní přesvědčení od státoprávních programů. Jeho státoprávní přesvědčení že obsahuje 1. požadavek jednoty a nedílnosti země; 2. rovné právo obou zemských jazyků v zemi; 3. právo volby krále »für den Gottlob ganz unwahrscheinlichen Fall des Aussterbens der allerhöchsten Dynastie«; 4. delegování zástupců Moravy a Slezska ke korunovaci, kdyby Jeho

Veličenstvo nebo jeho nástupce se dal korunovati. Nějakou státoprávní samostatnost Čech že on (hr. Thun) ovšem nepřipouští (perhorresziert). Císař prý při všech čtyřech bodech pokyvoval hlavou. — Nato vypravoval Thun hr. Taaffovi obsah své rozmluvy a Taaffe prý pravil s podivením: Das von dem Aussterben der Dynastie hast du ihm auch gesagt? Und was hat er dazu gesagt? — Thun na to, že nic a že ho propustil zcela milostivě.

Velmi obšírně se při té příležitosti hr. Thun rozhovořil, jako již jednou před tím, o povážlivém přepínání státoprávního hesla, zejména zahrnováním Moravy a Slezska.

Nevím však, bylo-li pravda, že hr. Thun nechtěl jmenování Boh. Riegra profesorem říšských dějin rakouských, ježto snad zvěděl nějak o jeho poněkud nezdrželivých projevech státoprávních spojených s ostrou kritikou různých aktů panovníků z rodu habsburského. Bylo-li na pověsti něco správného, pak nebylo státoprávní přesvědčení, nýbrž posléz dotčené, někdy opravdu neopatrné projevy příčinou. Ostatně řekl císař pán Boh. Riegrovi, když se děkoval za profesuru: »Ich hoffe, Sie werden ihren Lehrgegenstand im patriotischen Sinne vortragen.«

